CIDADANÍA, EMIGRACIÓN, MEMORIA: ALGÚNS COMENTARIOS. INTRODUCCIÓN AO DEBATE

Xosé Manoel Núñez Seixas

Universidade de Santiago de Compostela

Arquivo da Emigración Galega

Ambos os dous relatorios foron moi complementarios. Carlos Navarro tracexou unha grande panorámica, case que telescópica, sobre o universo de normativas e problemáticas, bastante comúns, ás que se defronta o voto emigrante arredor do mundo. No seu relatorio abrangueu practicamente a metade dos Estados soberanos do mundo que son membros de Nacións Unidas.

Existen unha serie de cuestións principais que son comúns en todos os sistemas políticos estatais. Entre elas, cómpre salientar: Quen vota? Que límites establece a condición de titular de dereitos políticos de participación, entre os que en Galiza chamamos residentes ausentes ou que votan dende o estranxeiro? En que condicións se exerce o sufraxio? Como se pode regular e en que tipo de comicios se exerce ese sufraxio?

O debate podería, pois, artellarse arredor deses eixes. Mais tamén se poderían engadir, ao fío dalgunhas intervencións e da exposición de Anxo Lugilde, un feixe de novos temas para a reflexión.

Primeiramente, cómpre sinalar que son determinantes as condicións que imperan en cada Estado-Nación, en cada sistema político e as conxunturas históricas nas que eses países se dotaron dunha Constitución ou dun novo ordenamento legal. É dicir: non hai patróns normativos uniformes, senón que se rexistran coincidencias, maiores nuns temas ca noutros, paralelismos ou fenómenos maioritarios. Mais iso non significa que exista homoxeneidade entre os diversos sistemas electorais. Por tanto, paréceme claro que as condicións conxunturais e concretas nas que se lexislou en cada caso e nas que se establece quen vota entre os ausentes en cada país foron determinantes. Así aconteceu, por exemplo, en Italia cando se aprobou a Constitución de 1948; decidiuse que os emigrantes non habían ter o dereito a voto. Existía unha razón política para iso: o temor a que os emigrantes votasen de xeito maioritario polo fascismo. Ou, como citaba Anxo Lugilde na súa análise cualitativa, compréndese así tamén por que en Portugal o dereito de voto dos ausentes foi regulado do xeito en que o foi.

Existen igualmente claras dinámicas de imitación. Moitas veces, os países que se emancipan ou os novos Estados independentes copian os ordenamentos xurídicos da antiga metrópole sen unha previa reflexión sobre as consecuencia prácticas que isto pode supoñer. Talvez de todo isto podemos tirar unha conclusión bastante optimista. O feito de non existiren patróns normativos uniformes, senón soamente tendencias máis ou menos maioritarias, implica que os galegos e os seus representantes políticos poden sentirse libres á hora de escolleren a fórmula que máis conveña, de acordo cun espírito de consenso nas condicións políticas actuais. Con todo: Existiron países que serviron de parámetro para a adopción de normativas electorais sobre os ausentes? Quizais os países pioneiros na adopción desas normativas: Australia e Nova Zelandia? Sabemos se isto seguiu uns patróns de difusión nas repúblicas latinoamericanas ou en África? Podemos sinalar se hai patróns relativos a circunstancias particulares ou temas específicos en conxunturas constituíntes? Até que ponto estas regulacións teñen mudado ao longo do tempo? É dicir: Cantas veces cambiaron estas regulacións e por que?

Sabemos ben que o Dereito, as leis escritas, evolúe cun certo atraso a respecto dos cambios sociais, e as normas non subsisten douscentos anos sen examinar cal é o seu grao de adecuación á realidade. Nun Estado en que tocar as normas fundamentais semella un sacrilexio, como é España, sería interesante coñecer até que ponto moitas destas lexislacións mudaron ou foron flexíbeis e, así mesmo, cales foron os parámetros que influíron nesa flexibilidade considerando que, en última instancia, impera o principio de que a política exterior é unha función da política interior. É dicir, que a regulación do voto emigrante está moi en función dos intereses e dos equilibrios políticos internos do corpo electoral.

Cumpriría ademais aprofundarmos noutra cuestión: a correlación de dereitos electorais recoñecidos aos inmigrantes e aos emigrantes. Até que punto hai paralelismos e tendencias uniformes? Ou trátase de dúas normativas que decorren por carreiros totalmente diferentes e mutuamente estancos? Por exemplo, Nova Zelandia é un caso rechamante como país pioneiro na regulación do voto emigrante e, ademais, xeneroso á hora de recoñecer dereitos políticos de participación política e de naturalizar os seus propios inmigrantes, que mesmo recoñece eses dereitos no exterior aos recentemente naturalizados. Ora ben, tamén lexislou uns límites temporais de residencia no exterior moi rigorosos. Se ben podería parecer de entrada unha regulación moi restritiva do voto emigrante, non o é tanto se temos en conta que a súa regulación do dereito do voto inmigrante é altamente xenerosa. Por tanto, ambos os dous están dalgún xeito compensados. Esta é unha cuestión importante, xa que algúns Estados poden ser enormemente xenerosos en materia emigrante e moi restritivos en materia inmigrante, e á inversa. Así está a acontecer en moitos países da Unión Europea. Isto atinxe tamén a cuestións básicas de lexitimidade democrática nun intre en que, como se sinalou, moitas sociedades europeas de emigración están a mudar rapidamente cara á condición de sociedades de inmigración. Haberíamos matinar, entón, verbo da existencia de disfuncións a respecto dos dereitos de participación de emigrantes e inmigrantes.

Existe outra cuestión importante referida á visibilidade e influxo real do voto exterior nos resultados electorais. Posibelmente o caso internacional máis comparábel a Galiza sexa Cabo Verde. Pregúntome se esa visibilidade e influxo real do voto exterior é condición da súa presenza ou ausencia no centro da axenda política e se constitúe unha condición para a súa flexibilidade normativa ou non. É dicir: un escándalo electoral relativo ao voto emigrante nun país onde o sufraxio exterior supón o 0,1% do total de votos emitidos é probabelmente un incidente sen importancia. En troques, de iso ter lugar nun país onde o 6% dos votos proceden do exterior aquela incidencia adquire unha relevancia social moito meirande.

Doutra banda, e a respecto dos dereitos de cidadanía e dos dereitos de participación política, aos que aludimos ao longo das intervencións, cómpre preguntarse en que medida ambos os aspectos deben permanecer unidos, ou se pola contra pódense dividir ou cando menos graduar. Por exemplo, no casos en que se establece unha restrición temporal para ser elector no estranxeiro ou para exercer o voto nalgún tipo de comicios, que acontece cos dereitos sociais da cidadanía? Que ocorre con eses electores que poden acceder á cidadanía por seren fillos ou netos? Posúen algunha vantaxe máis engadida que a do dereito ao voto? Esta cuestión non é secundaria, na medida en que transmitimos á nosa diáspora, implicitamente, aínda que talvez non de xeito voluntario, a mensaxe de que os poderes públicos, e mesmo a sociedade civil, só se lembra deles na medida en que votan, porque o sufraxio é a única arma que teñen para facérense visíbeis. Deste xeito poderían pensar, lexitimamente polo demais, que na medida en que se lles negue o dereito ao voto na sociedade galega acabaremos por esquecermos os emigrantes. Endalí que as súas reaccións sexan tamén viscerais e comprensíbeis. Por isto cómpre desenvolver a idea de que a cidadanía debe ser algo máis que dereitos de participación política. É dicir, que se trata dunha categoría normativa na que se inclúen dereitos sociais, e que eses dereitos son irrevogábeis. Habemos reflexionar sobre que dereitos sociais deben ser outorgados e a quen se lles van outorgar.

Falouse aquí tamén da memoria histórica. Da débeda que Galiza ten coa súa emigración pasada e presente. Certo é. Como lembrou Anxo Lugilde, moitas veces son as diásporas as que efectivamente formularon a reivindicación da participación política. E non sempre iso é común en todas as diásporas. Non en todos os casos a «capital» do territorio estivo fóra do propio país grazas ás comunidades de emigrantes, como si foi o caso de Galiza durante a primeira metade do século xx.

Da análise de Carlos Navarro dedúcese que son os Estados os que lexislan e os electores residentes deciden o que fan os ausentes. Isto é diferente no caso galego, dado que esa reivindicación naceu fóra, na diáspora, en lugares que hai cen anos eran máis capitais de Galiza do que podían ser as propias cidades da Galiza metropolitana. Por exemplo, na cidade de Bos Aires en 1914 existían 140 000 galegos. Era a cidade máis grande de Galiza, cunha

sociedade civil artellada en grao notábel. Xa que logo, non é estraño que da capital arxentina, como de Montevideo ou da Habana, xurdisen propostas de aprofundamento dos dereitos democráticos, na dirección do que hoxe denominamos unha «Galiza global», na cal se entende que a identidade vai alén do territorio. Por tanto, o que se decida non se ha levar a cabo de maneira unilateral dende Galiza e dende España, senón que tamén haberá que contar coa diáspora. Semella obvio que na diáspora existe, polo menos nos sectores máis mobilizados e conscienciados desta, unha certa unanimidade transversal, que indica que desexan conservar o dereito ao voto. Calquera solución de consenso que sexa duradeira debería pasar por algún tipo de acordo con eles.

Volvendo á cuestión da memoria histórica, é fundamental definir en cantas xeracións permanece viva esa memoria e até que punto un exceso de *memoria* se pode converter nunha lousa para as xeracións presentes e vindeiras, ou pode mesmo contribuír á deslexitimación dalgúns mecanismos democráticos pola vía da sobrerrepresentación, simbólica e efectiva dos ausentes nos procesos electorais. Non é aventurado supor que dentro de vinte ou trinta anos poida xurdir un desacougo xeracional moi forte entre os galegos maiores de idade, para os que a emigración histórica será iso, Historia (como o é para os irlandeses ou, en boa medida, os italianos ou os lituanos), e xa non se recoñeza que Galiza ten unha débeda cos seus emigrantes e que esta ten que traducirse, dalgún xeito, en dereitos políticos. Talvez nos atopemos daquela cun certo dilema a respecto da idea de que Galiza debe ter «una ponla no mundo e outra ponla na casa», en palabras de Celso Emilio Ferreiro. Porén, tamén é certo que temos unha potencialidade nesa diáspora que non debemos estragar como país, como nación ou nacionalidade; é dicir, son as nosas auténticas embaixadas no mundo, e o sentimento de vencello coa terra de orixe é artellado, en moitos continentes, grazas a estas comunidades, onde os fillos e netos de galegos elixen seren galegos. Quen teñen a facultade de incidir no debate político actual debe opinar a respecto da lexitimidade democrática e verbo de se manter o sistema tal e como está.

Existen dúas cuestións finais que querría pór de relevo. A primeira é que os emigrantes están lonxe e os fillos e netos non sempre teñen o mesmo vencello emocional co país de orixe que teñen os seus pais. Emporiso, non é menos certo que, ás veces, este é mesmo maior que o que tiveron os seus pais. Mais un feito obxectivo é que para un ausente determinados tipos de eleccións na terra serán de segunda ou de terceira orde. É dicir, unha persoa pode ter, sen dúbida, un intenso e sincero compromiso afectivo cun lugar en que non mora e que ao mellor nin coñece. Mais as consecuencias do seu voto en Galiza na súa vida cotiá, no seu nivel de benestar, no uso que se fai dos seus impostos e nas súas expectativas laborais non son comparábeis ás que lle atinxen a un residente. Un ausente que é emigrante de segunda ou terceira xeración, ao exercer o seu dereito ao sufraxio en Galiza, non está a decidir de maneira primordial que se vai facer cos seus impostos, nin está a determinar quen vai tracexar as liñas mestras da política económica e social que condicionarán o seu benestar, os servizos recibidos ou a cobertura asistencial e médica que poderá recibir, alén dunha pensión complementaria ou da posibilidade de acceder a determinados servizos esporádicos (unha viaxe, unha bolsa de estudos, etc.), e así e todo isto ocorrerá de maneira indirecta. Por tanto, a cuestión que hai que formular é: Até que punto eses ausentes poden ter unha voz parella, á hora de influír en nos asuntos públicos, que os presentes en Galiza? Até que punto pode ter un ausente, e moito máis se ese ausente o é de xeito permanente, o mesmo dereito de codecisión na cousa pública que pode ter un residente no país de orixe, e aínda con máis razón que un residente que non posúe a cidadanía comunitaria, pero que vive e traballa en Galiza, paga impostos aquí e cría os seus descendentes aquí?

Outro aspecto fai referencia á propia definición do que é un elector ausente, que, segundo as diversas regulacións, se podería considerar que demostra un interese substantivo pola política do país natal. A este respecto existe un criterio que parece ser o menos problemático, este é o do tempo de ausencia ou o xeracional. Semella difícil atopar outro tipo de criterio «filtrador» que probe que un residente ausente debe ser considerado elector, de non ser que partamos dunha especie de pseudodoutrinalismo propio dos liberais do século XIX, os cales afirmaban que soamente deberían votar aqueles que dispuñan de renda e «capacidades».

Ábrese o debate.